

НАЦІОНАЛЬНА ВИЩА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР (ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ)

Горбань О.В. (м.)

Анотація

В статті дається аналіз проблем входження національної вищої освіти у західноєвропейський простір, реформування вищої освіти, збереження культурної різноманітності національних систем освіти, поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування студентів, що в цілому становить нову освітню парадигму, яка направлена на удосконалення системи вищої освіти в контексті національної доктрини освіти.

Ключові слова

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР, НАЦІОНАЛЬНА ВИЩА ОСВІТА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР, СОЦІОКУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА, ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ, ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, КУЛЬТУРНІ ПОТРЕБИ, ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА, ОСВІТНІЙ ІДЕАЛ, АДАПТАЦІЯ, ВСЕЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ОСВІТИ.

Актуальність теми

Вибір нашої держави - європейська інтеграція. Цей курс проголосив Президент України, його схвалила Верховна Рада, підтримала переважна більшість суспільства і політичних партій. Європейський вибір у розвитку України зумовлений історичними, економічними та соціальними чинниками. Його суть полягає у виборі шляху розвитку в напрямку європейської цивілізаційної моделі, що дає можливість досягти прогресу в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави. Європейський вибір України - це одночасно і рух до стандартів демократії, інформаційного суспільства, соціально-орієнтованого ринкового господарства, що базується на засадах верховенства права і забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Україна має достатній потенціал для здійснення прориву до нових технологій у промисловому виробництві, до нових відносин у сфері економіки, до нових поглядів на якість і рівень життя, до нових підходів у сфері освіти та науки, до соціокультурної інтеграції нашого суспільства в Європейське співтовариство.

Мета статті:

- дослідити процеси, що відбуваються з прийняттям Болонської декларації та визначити шляхи оптимізації національної освіти.

Обговорення проблеми

Стратегією подальшої діяльності у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції є активний перехід на сучасні, європейські методи роботи, сприяння розвитку міжвідомчої взаємодії на

горизонтальному рівні, розширення повноважень середньої та нижньої управлінських ланок у сфері обміну інформацією, заохочення ініціативності, глибокої продуманості пропозицій і бачення кінцевих результатів їхньої реалізації, вивчення та трансляція корисного досвіду інших європейських країн у сфері державного управління інтеграційними процесами.

Європейська інтеграція розглядається в Україні як процес внутрішньої трансформації суспільства на основі європейських цінностей, утвердження в країні європейської моделі економічних та соціальних перетворень.

У поєднанні із завданнями європейської інтеграції стратегія спрямована на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови, соціальну переорієнтацію економічної політики, подальший розвиток України як високотехнологічної держави.

Система освіти, як і культура її народу є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж інші системи (транспорту, зв'язку, безпеки), бо глибоко пов'язана з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасного. З огляду на це у кожній країні освіта та її організація мають свої особливості. Проте наймогутнішими ініціаторами змін у системі освіти виступають не її власні проблеми чи негаразди (системні чинники), а ті, які перебувають поза нею, насамперед, пріоритети й вимоги до навчання і виховання, спричинені включенням даної країни до спільного руху світового співтовариства у майбутнє, змінами у виробництві, культурі та поведінці. Відтак, при реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а з іншого - завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування студентів у Європейському чи міжнародному ареалі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Однією з визначних рис духовного життя сучасної цивілізації є зростаюче усвідомлення вирішального значення освіти для подальшого економічного та соціально-культурного розвитку. Зростаючий попит на освіту, визнання знань і освіти в сучасному суспільстві як визначального і соціального багатства, зумовлює формування такого майбутнього людства, в якому знання відіграватимуть вирішальну роль. Основним надбанням будь-якої країни стає людський капітал, тобто накопичені населенням знання та вміння, які використовуються для знаходження ефективних рішень у виробничій діяльності та в повсякденному житті.

Освіта здійснює позитивний вплив на соціальні процеси у суспільстві. Освічена людина здатна сформувати здорове соціальне середовище, стає досить законослухняною, легше може адаптуватися до змін, які відбуваються в суспільстві. Також освічена людина характеризується розвинутою системою культурних потреб, що зумовлює формування потреби пізнання навколишнього світу.

Формується нова освітня парадигма, котру можна виразити як трансформацію відомого вислову Ф. Бекона „знання - сила”. Сучасне розуміння сутності феномена „знання” істотно відрізняється від його класичного просвітницького тлумачення. Класичний ідеал знання ґрунтується на визнанні абсолюту енциклопедичного знання, як такого, тобто його наявності у людини. Але сучасний освітній ідеал це задовольнити уже не може. Він повинен базуватися на вмінні користуватися вже накопиченим людством знанням, здатності особи творчо його примножувати, спиратися на нього у своїй життєдіяльності.

Саме така констатація сучасної освітньої парадигми міститься, зокрема, в Болонській Декларації щодо формування Єдиного Європейського освітнього простору [1]. Входження в Болонський освітній процес характеризується такими ознаками як „освіта для всіх”, „суспільство, що постійно навчається”, „диференціація навчання”, „ефективність освіти”. Ця тенденція підкріплюється відповідними рішеннями держави та конкретними кроками їх реалізації [2].

У відповідності з «Угодою про партнерство та співробітництво» між Україною та ЄС, підписаною в 1998 році на десятирічний період, співробітництво в сфері освіти та професійної кваліфікації передбачає:

- удосконалення системи вищої освіти;
- співробітництво між навчальними закладами;
- мобільність студентів та випускників;
- навчання мовам країн ЄС;
- обмін науковою та технічною інформацією.

Ці заходи отримали назву Болонського процесу – процесу реформування освітніх систем європейських держав з метою їх зближення. Метою даного процесу є створення зони європейської вищої освіти за допомогою ряду технологічних заходів, перш за все, прийняття уніфікованої двохступеневої системи вищої освіти (бакалавр/магістр) та запровадження системи кредитів за типом європейської системи залікових одиниць трудомісткості (ECTS). Все це, за задумкою авторів, дозволить в рамках Європи (а згодом і за її межами) впровадити систему легко зрозумілих, співвимірних та «конвертованих» ступенів вищої освіти, що дозволить студентам та випускникам усіх країн-учасниць Болонського процесу бути «мобільними» (здійснювати обмін студентами, набувати місце роботи і т.п.) на всій території Зони Європейської вищої освіти.

Центральне місце в успішній реалізації завдання взаємного визнання уніфікованих кваліфікацій і ступенів шляхом досягнення суб'єктами навчання визначеної системи компетенцій поряд зі структуруванням освіти займає проектування освітнього середовища.

Практика освіти потребує сьогодні адаптації до нових ціннісних освітніх установок, які постійно змінюються, та розробки і прийняття нової освітньої парадигми. Саме проектування дозволяє реалізувати ідею саморозвитку освітніх систем, сформувати особистість, здатну орієнтуватися в розмаїтті протиріч сучасного світу, визначати свій власний шлях саморозвитку, самонавчання і самовизначення у професійній кар'єрі [8].

Досвід впровадження освітніх та педагогічних інновацій підтверджує, що у вищих навчальних закладах у процесі вдосконалення навчального процесу ставляться такі головні завдання:

- 1) технічної, технологічної та організаційної модернізації освітнього процесу;
- 2) удосконалення змісту програм і курсів;
- 3) технологічної перепідготовки викладачів та управлінських структур вузів.

Перше завдання розв'язується за рахунок впровадження стандартних інноваційних технологій і методик, які адаптуються до вимог та рівня організаційного забезпечення у конкретному навчальному закладі.

Реалізація другого завдання забезпечується шляхом конструювання змісту освіти відповідно до наукових, технологічних та практичних досягнень науки і практики.

Третій аспект залежить від здатності викладача до опанування методикою та його психолого-педагогічної готовності до прийняття відповідних змін. Впровадження у навчальний процес нових педагогічних та інформаційних технологій - це не заміна однієї «поганої» технології на іншу «добру», а, насамперед, перехід вищого навчального закладу до нового якісного стану, який, власне, потребує перепідготовки викладачів, оскільки частка всіх інноваційних процесів залежить від творчої активності педагогічного колективу. Доля технологічних інновацій у вищому навчальному закладі значною мірою залежить від становлення суб'єктності педагога, тому що особистість викладача та його світоглядні установки безпосередньо позначаються на змісті освіти.

Сучасному вищому навчальному закладу потрібний викладач з іншою типологічною структурою особистості. Це повинен бути лабільний суб'єкт, спроможний до саморозвитку і самовизначеності в ситуації, що постійно змінюється, відкритий до соціального замовлення освіти (суб'єкт, що розуміє своє професійне призначення, сприймає педагогічну діяльність у якості важливого пріоритету, спроможний і готовий до постійного перенавчання і поновлення знань, умінь і навичок щодо організації навчальної діяльності студентів [10].

Ще одним наріжним каменем успішності інноваційних методик у вищій освіті є наявність ефективного індивідуально орієнтованого стилю спілкування між педагогом і студентом. Взаємно зацікавлене,

співробітницьке спілкування може призвести до індивідуалізації процесу фахового розвитку студентів.

Реалізація цієї вимоги завжди залежала від специфіки педагогічної системи, значною мірою від викладача, його компетентності та інших індивідуально-психологічних характеристик, а також від індивідуальних особливостей студента. Існує можливість враховувати індивідуальний розвиток не кожного окремого студента, а груп студентів, що володіють подібними особливостями. Для цього необхідно розробити класифікації, створити діагностичний інструментарій, скомплектувати різноманітні завдання, що виявляють ступінь індивідуальних здібностей студента.

Індивідуалізація фахового розвитку сприяє студенту також у формуванні в нього індивідуального стилю своєї навчальної діяльності. Допомогти студентові сформувати індивідуальний стиль навчальної діяльності - означає допомогти йому знайти свої специфічні, оптимальні засоби пристосування до навчальних ситуацій тощо. Основний ресурс для цього - засвоєння студентами базового змісту освіти, але індивідуально неповторним засобом. При цьому індивідуалізація навчання не повинна бути спрямована на селекцію і добір найбільш талановитих студентів і надання їм сприятливих умов розвитку. Необхідно створити таке навчально-формуєче середовище, в якому студенти могли б розвивати свої здібності, захоплення, творчий потенціал, реалізовувати потреби та інтереси.

Завдання освітнього простору полягає у розвитку суб'єкта-особистості, що самоутверджується як людина і фахівець.

Отже, проектування освітньо-виховного середовища не зводиться тільки до сукупності матеріалів, знарядь, систем, прийомів, і методів та умов освітнього процесу. Воно охоплює фактично всі аспекти процесу освіти: інтерпретацію та операціоналізацію соціально значимих цілей; розробку освітніх програм і навчальних планів; засоби і стилі навчання; технологічні засоби - комп'ютерні, телекомунікаційні та інші технічні системи, форми їх використання в педагогічних цілях; рівень фахової компетентності працівників освіти, а також способи управління освітніми системами.

Таким чином, в перспективі буде створена всеєвропейська система освіти, побудована на принципах відповідальності освіти перед суспільством, а також на розвиток в ході освіти особи та навчання на протязі всього життя.

Прийняття концепції „освіти протягом усього життя” як керівного принципу політики в галузі освіти як країнами, здатними забезпечити поглиблену освіту і які мають для цього необхідні можливості, так і країнами, що продовжують вживати зусиль для ліквідації неписьменності, слід розглядати як тенденцію до демократизації освіти.

Разом з тим, виникає суттєва проблема, пов'язана зі збереженням вітчизняних культурних та освітніх надбань і традицій. Значними досягненнями національної системи вищої школи можна вважати, на думку І. Добрянського, державність, доступність та фундаментальність [3]. Ці три принципи досить повно відображені в „Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті” [4]. Державність – це основна сутність національної ідеї щодо освіти в Україні. Суверенна, незалежна, демократична держава – це, насамперед, держава, самодостатня у своєму кадровому потенціалі, формування якого – головне призначення освіти. Доступність вищої освіти – це моральна норма вітчизняної вищої школи. В цьому проявляється її демократизм, який є одним з наріжних каменів розвитку освіти. Під фундаментальністю вищої школи слід розуміти процес поєднання наукових знань з процесом освіти. Це, з одного боку, дає можливість бути мобільним і відкритим до інновацій, а з іншого – бути здатним навчатись та поглиблювати знання впродовж всього життя.

Слід також визнати наявність „конфлікту культур” або „конфлікту філософських парадигм”. При реформуванні освіти слід врахувати значні відмінності в світогляді українця та середньостатистичного європейця. Акцент європейської системи освіти спрямований, перш за все, на формування системи вузькопрофільних знань. В той час як національна система освіти наголошує на нерозривній єдності навчання-виховання-розвитку, де важливим компонентом є формування широкого кругозору студента, формування його світоглядних смисложиттєвих орієнтирів, причому незалежно від вибраної (соціально-гуманітарної, природничої чи технічної) спеціальності. Саме поєднання європейського освітянського раціоналізму з кращими національними педагогічними традиціями, на нашу думку, дасть змогу отримати той позитивний результат навчання, яким, за думкою Й.Г. Песталоцці, є пробудження духовних сил і пізнавальних здібностей особистості, активізація розумової діяльності, розвиток логічного мислення [9].

Таким чином, національна система освіти, її досягнення не повинні піддаватися цілковитій технологізації та схематичній стандартизації. Насамперед це стосується ролі особистості в навчально-виховному процесі. В європейському освітньому просторі, окресленому Болонським процесом, така роль чітко не визначена. А це означає, що, прямуючи в цей освітній простір, ми будемо змушені приймати такі стандарти, які, з одного боку, істотно розширюють можливості та ефективність навчального процесу як такого, а з іншого – не менш суттєво обмежують і навіть атрофують роль і можливості викладача чи студента як особистості. Втрачається визначальна роль викладача, особистості, яка формує спеціаліста-професіонала.

Натомість вона змінюється технологічною системою з кредитно-модульним принципом [5].

Відмінність національної та західноєвропейської вищих шкіл, на наш погляд, закладена, перш за все, в самій ідеології наших суспільств та їх вартісних орієнтирах. Так, в нашому суспільстві річ, машина завжди оцінювались дорожче, ніж людина. В західній же системі цінностей давно домінує антропоцентризм. І ми, і Захід намагаємось використовувати те, що є економічно вигідним, але відмінність вартісних оцінок призвела до того, що ми експлуатуємо людину, викладача, застосовуючи переважно вербальні методи навчання. Послуги західного спеціаліста надзвичайно дорогі, тому спілкування викладача і студента досить обмежене. Західний студент здобуває знання в основному самостійно, та й якість його контролюється не стільки самим викладачем, скільки розробленою технологічною системою контролю знань. Тому, глибоким переконанням, філософією реформування вищої національної освіти має стати багатовекторність освітнього простору, конвергенції, зближення та інтеграції західних та вітчизняних освітніх парадигм [6].

Треба зрозуміти, що Болонський процес не може бути самоціллю. Його головне завдання в контексті реалізації національною системою освіти є перехід і приєднання нашого суспільства до цивілізованого культурного руху. Інтегрована інтернаціональна освіта повинна стати базою науково-інформаційного прогресу суспільства та створення нової парадигми розвитку.

Саме тут виявляється незаперечна базисна роль філософії як типу світоглядної рефлексії. Зміна філософської парадигми вищої освіти повинна спрямовуватись на відхід від вивчення догм та заскоруглих конструкцій при викладанні соціально-гуманітарних дисциплін. Основним напрямком повинен стати філософський плюралізм думок та позицій, створення таких умов навчання, що спряло б формуванню власної світоглядної позиції студента, активізувало його науковий пошук [11].

Таким чином, спектр завдань, які стоять перед українською вищою школою в контексті приєднання до Болонського процесу, надзвичайно широкий. Разом з тим слід відзначити необхідність розрізнення суто технологічних заходів щодо включення національної системи освіти в загальноєвропейські інтеграційні процеси з тими фундаментальними, парадигмальними змінами, які очікують наше суспільство. Саме тут філософи мають опрацювати вже набутий певний досвід інтеграційних процесів та запропонувати світоглядний орієнтир вищої освіти з урахуванням як нових трансєвропейських освітянських реалій, так і позитивних гуманістичних рис національної освітньої системи

Висновки

Національна освіта сьогодні – це головний стратегічний фактор соціально-економічного, інтелектуального і духовного розвитку суспільства, а також вирішальний чинник його виживання і безпеки. На думку В. Федорченка, освіта має безумовно випереджальний характер щодо всіх без винятку галузей суспільного життя: політики, економіки, демографії, охорони здоров'я, культури, екології [7]. Ця теза справджується, коли містить у собі такі домінуючі моральні компоненти як відповідальність, сумлінність, врахування вимог суспільства поряд з толерантним відношенням до потреб особистості.

Вища освіта XXI століття повинна ґрунтуватися на ряді аксіологічних принципів, а саме: рівності і доступності вищої освіти за єдиним критерієм – здібності людини; толерантності, поваги і врахування інтересів всіх суб'єктів освітнього процесу; єдність освітнього процесу на основі солідарної диференціації та взаємопоновлюваності. У своїй системній цілісності ці принципи повинні забезпечити успіх стратегії виживання людства, як єдиного цілісного соціуму та уможливити сталий розвиток сучасного суспільства європейського типу.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- ✓ основні тенденції розвитку національної вищої освіти в контексті інтеграції в єдиний європейський освітній простір;
- ✓ філософсько-методологічні засади концепції національної вищої освіти в контексті євроінтеграції.

Джерела

1. Болонська конвенція, Спільна заява європейських міністрів освіти // Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ імені В. Гнатюка, 2004. – С. 20-23.

2. Ніколаєнко С.М. Сучасна законодавча основа в системі майбутніх освітнього та наукових процесів в Україні і світі // Вища школа. – 2003. - № 4-5. – С. 3-19.

3. Добрянський І. Сучасні тенденції розвитку вищої школи: соціокультурний, регіональний та особистісний аспекти // Вища школа. – 2004. - № 1. – С. 22-28.

4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта. – 2002. – 24-31 жовтня. – С. 8-9.

5. Кобильченко В.В. Методологічні принципи становлення особистості // Проблеми освіти: Науково-методичний збірник – К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2001. – Вип 26. – С. 9-20.

6. Проніна О.П. Гносеологія вектора формування духовного простору // Проблеми освіти: Науково-методичний збірник – К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2001. – Вип 24. – С. 166-174.

7. Федорченко В. Вища освіта: педагогічна стратегія сучасності // Вища школа. – 2002. - № 1. – С. 35-41.

8. Ніколаєнко С.М. Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні. Доповідь Голови комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти на парламентських слуханнях 13 травня 2004 року. // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7. - № 1. – С. 49-58.

9. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие. – М.: Мысль, 1998.

10. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – Київ-Тернопіль, 2004. – 146 с.

11. Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови. Всеукраїнська нарада завідуючих кафедрами соціально-гуманітарних дисциплін. – К.: „Генеза”, 1997. – 162 с.

Стаття надійшла 14.11.2005 р.